

EESTI KEELE AJAKATEGOORIA OMANDAMISEST – AJAVORMID JA AJASÕNAD

Reili Argus, Sirli Parm

Ülevaade. Artikkel käsitleb 135 normaalse keelelise arenguga 4–7-aastase eesti keelt emakeelena kõneleva lapse ajakategooria omandamist. Psühholingvistilise eksperimendi põhjal tehtud analüüs hõlmab nii ajavorme kui ka ajasõnu ning uurimuse eesmärgiks on selgitada, millal areneb eesti lastel välja selge opositsioon mineviku ja mittemineviku vahel, kas ajasõnad aitavad grammatilise aja esitust paremini mõista ning millised ajasõnad on selgemini tajutavad. Analüüsitulemustest selgub, et oleviku ja mineviku eristamine on eesti lastel omandatud kuuendaks eluaastaks, ajasõnad toetavad grammatilise aja mõistmist ja kasutamist ning et eri ajasõnad aitavad grammatilist aega mõista ja kasutada erineval määral. Võrreldes poiste ja tüdrukute tulemusi, võib veel väita, et aja omandamises on soost tulenevad erisused vähemärgatavad.*

Võtmesõnad: keeleomandamine, ajakategooria, ajasõnad, grammatiline aeg, eesti keel

1. Sissejuhatus

Emakeelt omandavate laste ajasüsteem alustab arengut kognitiivsest keskmest *siin ja nüüd*. Mineviku ja oleviku grammatilist eristamist alustavad lapsed paljudes keeltes esialgu mineviku prototüüpsest tuumast ehk teisisõnu: esimesed laste minevikuvormid väljendavad enamasti perfektiiivsust ning alles mõne aja pärast hakkab aspektikategooria ajakategooriast tasapisi eralduma (vt nt Weist jt 1991: 68 või eesti keele kohta Argus 2007). Inglise keele kohta on ühelt poolt väidetud, et kolmandaks eluaastaks on lastel täiskasvanupärane ajasüsteem omandatud (nt Weist jt 1991: 69), teisalt aga, et mineviku ja oleviku eristamine omandatakse kolmanda ja neljanda eluaasta vahel (Valian 2006: 267), soome keele kohta saadud andmete järgi omandavad soome lapsed ajakategooria mõnevõrra hiljem kui

* Artikli valmimisel on toeks olnud Eesti Teadusfondi grant nr 7492 “3–7-aastaste laste keelelise arengu leksikaalsed ja grammatilised seaduspärad” ning üleeuroopaline projekt COST A33 “Crosslinguistically Robust Stages of Language Development”. Täname Kõrveküla Päikeseratta, Roiu Kukupai, Tallinna Mikumanni, Saku Päikesekillu ja Värskla lasteaeda.

inglise või poola keelt kõnelevad lapsed (Weist jt 1991: 78). Ajakategoriat hakatakse omandama ajaliste suhete väljendamiseks ning see kujuneb välja üheaegselt verbimorfoloogia (grammatiline aeg ja aspekt) ja ajasõnade tähenduste mõistmise arenguga (Weist 2002: 206). Weist väidab samas, et esmalt hakkavad lapsed kasutama selliseid ajasõnu, mis täpset ajahetke ei väljenda (nt *juba, veel, varsti*) ja alles seejärel ilmuvad lapse kõnesse konkreetsele ajale viitavad sõnad (nt *täna, homme*). Võrreldes teise keele omandamise uurimustega (Dietrich jt 1995) saab siinkohal välja tuua erinevuse: teise keele õppijad eelistavad ajasuhete väljendamisel pigem konventsionaalse väärtusega ajasõnu, nagu näiteks *kuu, aasta, homme, eile, täna*. Erinevuse põhjus seisneb selles, et keele omandamisel rakendavad lapsed spontaanselt sobivaid operatsiooniprintsiipe (Slobin 1985), et leida ajaliste suhete väljendamiseks verbide morfoloogiline kategooria ja neile vastav leksikaalne väljend. Slobini (1985: 1169–1171) järgi rakendavad lapsed selleks vastenduse (ingl *mapping*) sõnaraamatu printsiipi, mille järgi peab pöörama tähelepanu sellistele sõnadele ja mõistetele, millel on hõlpsasti määratav tähendus, ning memoreerima nende vastendus sobivate grammatiliste vahenditega. Sellest saab järeldada, et komplekssema tähendusega ajasõnade (nt *jälle*) mõistmine ja sobiva verbi ajavormiga vastavusse viimine on laste jaoks keerukam kui teiste selgepiirilistemade ajasõnade (nt *praegu*) mõistmine.

Eesti keele spontaanse kõne andmete põhjal võib arvata, et kolmandaks eluaastaks on lastel omandatud ainult ajasüsteemi grammatiline tuumik, olevik ja lihtminevik (vt Vihman, Vija 2006), esimesed täisminevikuvormid ilmuvad lapse kõnesse alles kolmandal-neljandal eluaastal (Argus 2007) ning enneminevikuvorme ei ole spontaanse kõne lindistustest üldse leida. Seega võib oletada, et eesti lastel ei pruugi kolmeaastaselt grammatilised aja vormistamise vahendid kaugeltki veel omandatud olla. Samas on andmeid selle kohta, et eesti laps suudab leksikaalsete vahendite ehk ajasõnade abil väljendada nii olevikku (*praegu*), minevikku (*eile*) kui ka tulevikku (*homme*) juba kaheaastaselt (Argus 2008: 51).

Sellised uuringud, kus oleks vaatluse all aja omandamise grammatiliste vahendite kõrval ka leksikaalsed ning kus uuritaks eesti keele ajasüsteemi arengut nelja-aastastel ja vanematel eesti lastel, esialgu puuduvad. Ka ei ole eesti keele ajakategooria omandamise uuringutes seni kasutatud eksperimentaalset metoodikat, mille abil on võimalik saada keeleandmeid just mõne konkreetse kategooria või vormi omandamise kohta eri semantilistes tingimustes ning vältida tervikuna omandatud, näiteks mõne väljendi koosseisus esinevate ajavormide sattumist analüüsitava keelendite hulka. Et teiste keelte omandamise uurimisel kasutatud eksperimendid on andnud keeliti üsna erinevaid tulemusi (vt nt Weist jt 1991), siis on eksperimendi abil saadud eesti keele ajakategooria omandamisandmed eriti väärtuslikud.

Siinse uurimuse **üldisem eesmärk** on selgitada välja, kas ja mis vanuses suudavad eesti keelt kõnelevad lapsed kasutada verbi ajavorme mingit aega tähistavas situatsioonis; millal areneb välja eesti keele ajakategooria põhiliigendust silmas pidades selge opositsioon mineviku ja mittemineviku vahel; mis vanuses asetavad lapsed verbi ajavormid ja ajaväljendid vastavusse; ning kas ajasõnad aitavad grammatilist aega tajuda ja kasutada. Näiteks testisid Laurence B. Leonard ja Laurie R. Krantz inglise keelt emakeelena kõnelevate 4–7-aastaste laste ajasüsteemi omandamist eesmärgiga uurida, kuidas mõjutab minevikuvormide kasutamist see,

kui lauses on muud ajainfot ehk siis ajasõnu. Nad tõestasid, et verbi minevikuvormide omandamine on suuresti sõltuv leksikaalse ajakategooria omandamisest. Leonard ja Krantz leidsid, et ajaadverbide kasutamise puhul kippusid väiksemad lapsed verbi ajavorme vältima, justkui oleks ajasõnast üksi aja väljendamiseks juba küllalt. (Krantz, Leonard 2007: 137)

Uurimuse **alameesmärgid** on teha kindlaks: 1) kuidas lapsed liigendavad mitteminevikku, s.t kas ja mis vanuses eristavad eesti keelt omandavad lapsed tulevikku olevikust; 2) milliseid grammatilisi ja leksikaalseid vahendeid kasutavad lapsed tuleviku väljendamiseks, nt kas lapsed tajuvad ja kasutavad *hakkama*-konstruktsiooni kui tulevikku tähistavat vahendit; 3) kas ajakategooria omandamisel on märgata laste soost tulenevaid erisusi; 4) milliste minevikku, olevikku ja tulevikku paigutuvate leksikaalsete ajaväljendite abil tajutakse ja moodustatakse ajavorme kõige paremini.

2. Eesti keele aja väljendamise grammatilistest ja leksikaalsetest vahenditest

Grammatiline ajasüsteem on eesti keeles üsna väike ja kompaktne: oleviku ja lihtmineviku kõrval on täis- ja enneminevikuvormid küll süsteemi osana olemas, kuid lastele suunatud keeles üsna marginaalselt esindatud (Argus 2007: 20). Olevikuvormide kasutusala on eesti, nagu ka paljudes teistes, nt inglise keeles (Valian 2006: 252) tunduvalt laiem kui minevikuvormide kasutusala. Kuigi verbi ajavormid annavad sündmusele üldise ajaorientatsiooni kõne- ja vaatlushetke suhtes, on sündmuse täpsem lokaliseerimine verbiga etteantud ajapiirkonnas võimalik alles ajamääruse abil ja need täpsustavad sündmuse toimumisaega verbi lihtmineviku ja oleviku vormi kõigi kasutusjuhtude korral (EKG II: 79–80). Tulevikku traditsioonilise grammatilise kategooriana eesti keeles ei ole. Et keeled teevad enamasti vahet mineviku ja mittemineviku vahel, jääb tulevikule üks osa mitteminevikust. Tulevat aega ei liigendata aga keeltes nii põhjalikult kui möödunud aega. Helle Metslangi väitel peab tulevikust rääkija arvestama küsimusega “aga kust sa tead, et nii juhtub?” (Metslang 1994: 539). Eesti keeles on võimalik tulevat aega väljendada leksikaalselt (nt verbidega *hakkama*, *tuleb*, *läheb*) ning olevikuvormiga, seda täpsustades ajamäärusega (nt ajaadverbidega *pärast*, *hiljem*, *veel*).

Siinse artikli aluseks olevas uurimuses käsitletakse katsetesse valitud ajasõnu grammatilist aega täpsustavate leksikaalsete markeritena, mistõttu ei leia kirjeldamist niivõrd nende sõnade omandamise piiritlemine kuivõrd verbi ajavormide ja ajasõnade vastavusse seadmine. Ajasõnade kaks kolmikkomplekti (esimeses ajasõnadega katses *juba-jälle-veel*; teises ajasõnadega katses *enne-praegu-pärast*) on valitud eesmärgiga uurida verbi ajavormide mõistmist ja produtseerimist nii kvantifitseerivate kui ka ajastavate ajamääruste abil. Valitud sõnad on mitmetähenduslikud, välja arvatud *praegu*, mida kasutatakse vaid ajatähenduses. Katsesse valitud sõnade ajatähenduses sisaldub järgnevuse komponent, mis tähendab, et nende tähendusest järeldub sündmuse, situatsiooni ja/või ruumi järgnevus ja/või selle eelnemine ajateljel.

Lauses ajastava määrusena esinevad ja sündmuse toimumisaega täpsustavad selgepiirilisema tähendusega ajasõnad *enne*, *praegu* ja *pärast* ilmuvad lapse

kõnesse juba enne neljandat eluaastat¹, mis lubab oletada, et nende sõnade mõistmine ja sobiva ajavormiga vastavusse viimine 4–7-aastastele lastele erilisi raskusi ei valmista. Ajasõna *enne* esineb lausete mineviku tingimuses tähenduses ‘varem, varemalt’ ning viitab tegevuse ja ruumi eelnemisele. Ajasõna *praegu* esineb oleviku tingimuses, mille tähendusest järeldeb käimasoleva tegevuse hetke hõlmav ajavahemik. Ajasõna *pärast* esineb tuleviku tingimuses ning selle tähendus viitab järgneval ajalõigul toimuma hakkavale tegevusele.

Lauses kvantifitseeriva määrusena esinevad ja korduvust näitavad hägusama tähendusega ajasõnad on *juba*, *jälle* ja *veel*, neist vähemalt *juba* ja *jälle* esinevad varases lapsekeeles sagedasti (Vider 1995), *veel* ilmub lapse kõnesse esmalt küll hulगतähenduse väljendamiseks (nt *veel piima*), kuid enne neljandat eluaastat esineb see ka aja tähenduses (CHILDES-i andmetel). Ajasõnade katses kasutatud sõnade *juba-jälle-veel* tähendused kutsuvad esile ka eelduse-ootuse komponendi, mille järgi ajasõna tähendusest järeldeb kirjeldatava tegevuse eeldatav toimumisaeg või -ruum.² Ajasõna *juba* esineb mineviku tingimuses ning selle tähendusest pääseb mõjule implikaatuur tegevuse ootuspärasest varasema toimumise kohta ehk kõnealne tegevus on toimunud varem, kui eeldati. Veel implitseerib ajasõna *juba* tähendus ordinaalse korduvuse, mille järgi tegevuse toimumise koht muutub. Korduvust väljendava ajasõna *jälle* tähendusest järeldeb eeldus, et sündmus või situatsioon on varem toimunud ja implitseerib selle (eeldatava või ootuspärase) vahepealse muutuse, mis omakorda on seotud ruumi või tegevuse järgnevusega. Ajasõna *veel* esineb katses tuleviku tingimuses ning selle tähenduses pääseb mõjule implikaatuur sündmuse eeldatava muutuse ja korduse kohta. Teatud juhtudel võib *veel*-sõna olla eituslembene (EKG II: 160) ning selle omaduse avaldumist tuleviku tingimuses saab samuti katse andmetel kontrollida.

3. Katse ja informandid

Uuringus kasutatud katse on koostatud rahvusvahelise projekti COSTA A33 “Cross-linguistically Robust Stages of Language Development” aja- ja aspektuurimise tööühmas ning selle autorid on Bart Hollebrandse ja Margreet van Koert. Tegemist on ühe eelkatsega, mida täiustades on tulevikus kavas luua selline testimisvahend, millega määrata keelilise arengu mahajäämuse ajakategooria valdkonnas.

Katse on ülesehituselt võimalikult lihtne: kasutatud ajatingimusi on kolm (minevik, olevik ja tulevik), iga tingimus esineb katses kolm korda ning kokku on katse mõistmis- ja loomisosas mõlemas 9 testüksust.³ Katse on üles ehitatud traditsiooniliselt kahepoolsena ning koosneb seega mõistmis- ja loomistestist. Tuleviku kohta käivates testüksustes on mõistmistestis kasutatud *hakkama*-verbiga konstruktsiooni. *Hakkama*-verb on Metslangi väitel üks tuleviku väljendamise põhivahendeid eesti keeles ning faasiverb *hakkama* on üks neid leksikaalseid vahendeid, millest annab järeldada algava sündmuse paigutamist tuleviku suunas. *Hakkama*-verbi leksikaalne põhitähendus ‘algus’ jääb Metslangi väitel järjest enam tulevikutähenduse varju. (Metslang 1994: 536) Katse andmed annavad võimaluse muu hulgas kontrollida, kuivõrd tajuvad lapsed *hakkama*-verbi kui tuleviku väljendamise vahendit.

¹ Andmed pärinevad CHILDES-i andmebaasist (Child Language Data Exchange System) <http://childes.psy.cmu.edu/> (5.03.2010), mis sisaldab 9 eesti lapse materjale.

² Lähemat käsitlust sõnade tähenduse kohta vt Parm 2007.

³ Tegemist on traditsioonilise 3 x 3 ülesehitusega, vt nt grammatilise aja omandamise eksperimendi van der Feest, van Hout 2002 või Valian 2006.

Katse viidi läbi iga lapsega eraldi. Mõistmis- ja loomistestist koosneva katse sooritasid lapsed samal päeval ja enamasti ilma puhkepausita. Testüksused on paigutatud juhuslikku järjekorda, näiteks nii, et mõistmistestis ei tekiks kindlat vastuste mustrit. Mittekeelelise stiimuli loomisel on katses kasutatud visuaalseid vahendeid ehk lühikesi videoklippe ning ajalise pidepunkti loomiseks ruumi.⁴ Videoklippides on kesksel kohal tee, kus on kolm ruumilist pidepunkti ehk maamärki, mille juures üks ja sama tegelane üht ja sama tegevust sooritab.⁵ Grammatilise aja katse (edaspidi A-katse) mõistmistestis küsitakse lapse käest vastavate ajavormidega küsimusi (nt *Kus kuningas köhis/köhib/köhima hakkab?*) ning laps peab ütleva, kus mingi tegevus *toimus/toimub/hakkab toimuma* või osutama ekraanil vastavale kohale ehk maamärgile. Loomistestis palutakse lapsel lause alguseid jätkata, nt *Laua juures kloun...; Taime juures mereröövel...* Leksikaalse aja ehk ajasõnade katsete (A1-katse ja A2-katse) mõistmistestides küsitakse lapse käest küsimusi, milles sisaldub nii verbi ajavorm kui ka sellega semantiliselt sobiv ajasõna ning vastaja ülesanne on sama, mis eespool kirjeldatud ajasõnadeta testis – vastata küsimusele ja näidata ekraanil vastavat kohta. Ajasõnadega loomistestis on lapse ülesandeks lõpetada testija öeldud lause ekraanil toimuva tegevuse kohta, kusjuures lapsele esitatav lause sisaldab ajasõna, nt mineviku tingimuses *Laua juures kloun juba/jälle/veel...; Enne/praegu/pärast laua juures kloun...* Tabel 1 annab ülevaate katse üldisest ülesehitusest kolme kasutatud katsevariandi kaupa.

Tabel 1. Kasutatud katse üldine ülesehitus

	A-katse (ajasõnadeta)	A1-katse (ajasõnad <i>juba, jälle, veel</i>)	A2-katse (ajasõnad <i>enne, praegu, pärast</i>)
Mõistmistesti 9 üksust	Kus kuningas köhis/köhib/köhima hakkab?	Kus kuningas juba/jälle/veel köhis/köhib/köhima (hakkab)?	Kus kuningas enne/praegu/pärast köhis/köhib/köhima (hakkab)?
Loomistesti 9 üksust	Laua juures kuningas...	Laua juures kuningas juba/jälle/veel...	Enne/praegu/pärast laua juures kuningas...

Eksperimendis kasutatud ajasõnad on testi lausetesse paigutatud alati kindlates tingimustes: mineviku tingimuses *enne* ja *juba*, oleviku tingimuses *praegu* ja *jälle*, tuleviku tingimuses *pärast* ja *veel*. Kasutatud videoklipid ja nende esitamise järjekord on kolmes katses sama.

Katses on kasutatud kuut agenttiivset ja enamasti intransitiivset verbi (*köhima, aevastama, tantsima, norskama, põlvitama*, (palli käes) *viskama*) ning nende verbidega väljendatud tegevusi sooritavad kolm tegelast: mereröövel, kuningas ja kloun. Et aja- ja aspektikategooria on tihedalt seotud, on keeleomandamiskatsetes nende kahe kategooria lahushoidmine üksjagu keerukas (vt nt Valian 2006: 255). Siinses katses on hoitud ajakategooria omandamise parema jälgimise huvides aspektilisus konstantsena nii, et testüksustes varieerub küll aeg (ajavorm ja/või ajasõna), kuid aspektilisust silmas pidades on kõik situatsioonid imperfektiivsed.

Ajakategooria omandamise katse viidi läbi kokku 135 normaalse keelelise arenguga 4–7-aastase eesti lapsega, iga katsevariandi tegi 45 last. Ülevaate katseisikutena kasutatud laste vanusest, soost ja üldisest hulgast annab tabel 2.

⁴ Aja- ja ruumikategooria seotusele on teiste hulgas tähelepanu juhtinud Helle Metslang, kes on soome *tulla*-verbi tulevikutähtsuse tekke selgitamise juures väitnud, et oluline on ruumitähenduse muutumine ajatähenduseks (Metslang 1994: 545).

⁵ Kaudse eeskujuna on kasutatud Laura Wagneri eksperimenti, kus käpiknukk sooritas ühte ja sama tegevust kolmes eri kohas (Wagner 2001).

Tabel 2. Ajakategooria omandamise katses osalenud lapsed

	4-aastased	5-aastased	6-aastased
Laste arv	15	15	15
A-katse			
Vanusevahemik	4;1–4;11	5;1–5;11	6;2–6;11
Sooline jaotus	N = 9; M = 6	N = 7; M = 8	N = 12; M = 3
A1-katse			
Vanusevahemik	4;1–4;11	5;0–5;11	6;0–6;11
Sooline jaotus	N = 11; M = 4	N = 7; M = 8	N = 6; M = 9
A2-katse			
Vanusevahemik	4;1–4;11	5;2–5;11	6;0–6;11
Sooline jaotus	N = 9; M = 6	N = 9; M = 6	N = 6; M = 9
Laste arv kokku	45	45	45

4. Ajakategooria omandamise katse tulemused

Uurimismaterjal on kogutud eksperimentide läbiviimisega sellisel meetodil, mis võimaldab kvantitatiivset, arvulist mõõtmist ja selle kaudu mõõtmistulemuste saamist. Järeldused on tehtud andmete statistiliste kokkuvõtete põhjal, milleks on kasutatud andmetöötlussüsteemi SPSS 15.0.

Omandatuks on loetud aeg siis, kui kuuest testüksusest on õigesti vastatud vähemalt neli ning kui neid lapsi, kel on rohkem kui neli õiget vastust, on vastava vanusegrupi laste seas enam kui 60%. Tuleviku testüksustes on vastuste hindamisel ajasõnade loomistestides A-1 ja A-2 alati õigeks arvatud need vastused, milles verb on esitatud olevikus (sest koos ajasõnadega *veel* ja *pärast* saab tuleviku aega väljendada) ja ka *hakkama*-konstruktsioon. Eraldi on tuleviku tingimuse vastustes kodeeritud eitav konstruktsioon (nt *ei ole veel tantsinud*), mis on samuti õigeks loetud. A-katses ehk ilma ajasõnadeta katses on aga ainult üksik olevikuvorm *on* loetud valeks vastuseks eelkõige seetõttu, et pelgalt olevikuvormi kasutus tuleviku-situatsioonis ei võimalda öelda, kas laps viitas olevikule või tulevikule. Kui laps on kasutanud testüksuses esitatust erinevat verbi, aga see verb on situatsioonikohases vormis, on vastus loetud õigeks (nt *norskab* asemel *magab*).

4.1. Ajakategooria omandamise üldised tunnused lastel vanuses 4–7 eluaastat

Saadud katsetulemuste põhjal võib väita, et neljandaks eluaastaks ei ole eesti lapsed veel ajakategooriat täielikult omandanud ning just 4.–7. eluaastani toimub ajakategooria aktiivne omandamine. Väite aluseks on ajakatses antud õigete vastuste osakaal, mis suureneb 4.–7. eluaasta vahel märgatavalt. Kasv ulatub mineviku ja oleviku testüksuste puhul viiest kuni kümne protsendini, eriti ilmne on aga õigete vastuste hulga suurenemine tuleviku testüksustes: näiteks on kuueaastaste laste A1-katse tulevikuüksustes umbes 1,5 korda rohkem õigeid vastuseid kui nelja-aastastel ning A2-katses kuueaastastel umbes 1,7 korda rohkem õigeid vastuseid kui nelja-aastastel. Tabelis 3 on antud ülevaade kolme ajakatse tulemustest eri aegade tingimustes ning esitatud vanusegruppide kaupa nende laste osakaal, kellel on aeg omandatud.

Tabel 3. Aegade omandamine 4–7-aastastel lastel ajakatsete põhjal: ühele ajatingimusele 4–6 õiget vastust andnud laste osakaal

Katse nimetus		Minevik			Olevik			Tulevik		
		A	A1	A2	A	A1	A2	A	A1	A2
Vanus	4;1–4;11	80%	87%	93%	80%	87%	80%	13%	47%	40%
	5;0–5;11	67%	87%	100%	75%	67%	80%	20%	67%	80%
	6;0–6;11	93%	87%	100%	80%	80%	93%	40%	67%	93%
Kokku	4;1–6;11	80%	87%	98%	80%	78%	85%	25%	60%	71%

Vaadates kolme ajakatses tulemusi tabelis 3, on näha, et **mineviku** aja tingimustes annavad lapsed kõige rohkem õigeid vastuseid A2-katses, milles oli esitatud ajasõna *enne*. Vanusegrupiti on tulemused selles katses peaaegu võrdsed, seega mõistavad lapsed juba 4-aastaselt ajasõna *enne* tähendust ja oskavad seda vastavusse viia verbi minevikuvormiga. A1-katses, milles oli esitatud ajasõna *juba*, on laste õigete vastuste osakaal pisut väiksem, kuid tulemused on samuti vanusegrupiti võrdsed. Üsna kõrge on selle katsevariandi puhul kõigile kuuele testüksusele õigesti vastanute osakaal, milleks on ligi 60% lastest. Minevikuvormi omandatus kajastub tulemustes, mis saadi A-katses, kus testüksustes ajasõnu üldse ei esinenud. Selle katse tulemused näitavad, et 4–6 õiget vastust on 80% lastest. Kõigile kuuele testüksusele on õigesti vastanud ligi pooled lastest.

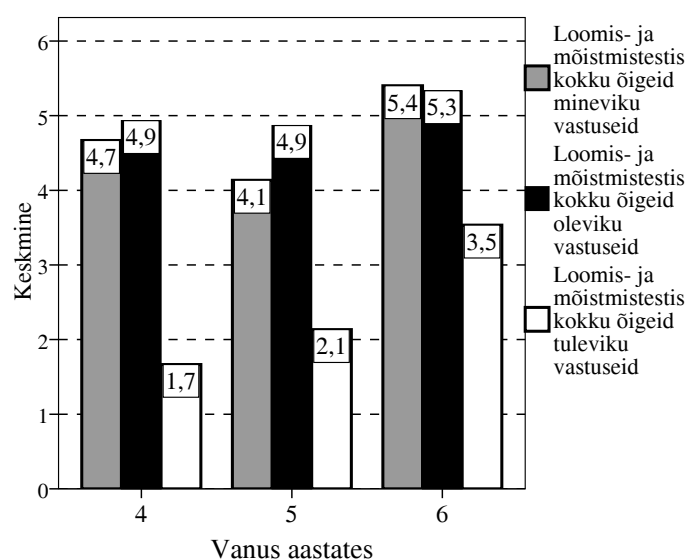
Oleviku aja tingimustes on kõige rohkem õigeid vastuseid samuti A2-katses, selles oli leksikaalse ajainfona esitatud ajasõna *praegu*. Katse tulemused näitavad, et vanusegrupiti on selle katsevariandi tulemustes märkimisväärseid erinevusi vähe. Seega saab väita, et hiljemalt 4-aastaselt suudavad lapsed mõista ajasõna *praegu* tähendust ja viia selle vastavusse verbi olevikuvormiga. Kõik vastused on õiged 73% lastest, kellest suurema osa moodustavad 6-aastased ning 4- ja 5-aastaste hulgas oli kõigi õigete vastuste andjaid võrdselt – mõlemas rühmas pooled lapsed. Üldiste tulemuste poolest sarnanevad A-katse ja A1-katse olevikuaja tulemused: 4–6 õiget vastust oli mõlema katsevariandi puhul umbes 80% lastest. Kuna A-katse ja A1-katse tulemused üldjoontes sarnanevad ega näita väga suurt muutust laste vanuse kasvades, siis võib oletada, et A1-katses esitatud ajasõna *jälle* ei ole oleviku aja tingimuses oluline ajainfo. Selle tõestuseks saab tuua ka kõigile testüksustele õigesti vastanud laste arvu, milleks A1-katse puhul on 17 last 45-st (38%) ja A-katse puhul 26 last 45-st (58%).

Tuleviku aja tingimustes on kõige rohkem õigeid vastuseid A2-katses, milles oli esitatud ajasõna *pärast*. 4–6 õiget vastust oli 71% lastest, kuid vanuserühmade võrdluses saab esile tuua selle, et 4-aastaste hulgas on vaid 6 last 15-st (40% lastest), kes on õigeid vastuseid andnud 4–6 testüksusele. Teistes vanuserühmades on nende laste osakaal tunduvalt suurem. Seega saab väita, et ajasõna *pärast* tähendus on omandatud mitte enne kui 5. eluaastaks ning et alles siis osatakse selle abil tulevikku väljendada. A2-katses olid kõik vastused õiged 60% lastest, lisaks leidis 4 last, kes kasutas loomistestis eitavat konstruktsiooni (nt Pärast ratta juures kloun *üldsegi ei viska / palli ei visanud / ei köhinud / ei köhi*), mis tuleb tuleviku tingimuses samuti põhimõtteliselt õigeks vastuseks lugeda.

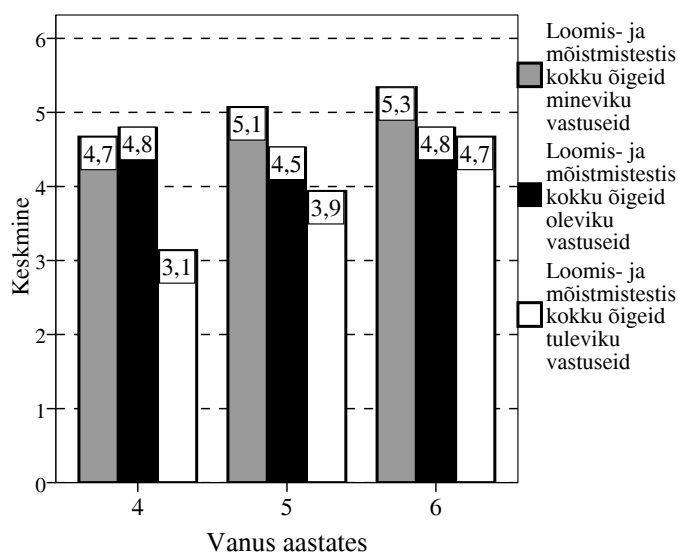
Teises ajasõnadega katses ehk A1-katses oli esitatud ajasõna *veel* ning tulemused näitavad, et 4–6 õiget vastust on 60% lastest ehk vähem kui A2-katses.

Vanuserühmade võrdluses saab välja tuua selle, et 4-aastaste hulgas on neid lapsi, kes vastasid õigesti vähemalt neljale testüksusele, vaid 47%, seevastu 5- ja 6-aastaste hulgas on mõlemas neid 60%. See näitab, et hiljemalt 5. eluaastaks on lapsed õppinud mõistma ajasõna *veel* tähendust ja oskavad selle abil ka tulevikku väljendada. Tuleviku hilisemat omandamist näitab ka asjaolu, et kõigile kuuele testüksusele õigesti vastanute osakaal on alla poole vastanutest (36%). Võrreldes tulemusi A2-katsega, leidis selles katsevariandis enam lapsi, kes olid tuleviku tingimuses vastanud eitava konstruktsiooniga (kokku 10 last).

A-katse tulemused näitavad, et 4–6 õiget vastust on tuleviku tingimuses andnud 25% lastest, kellest on kõigile kuuele testüksusele õigesti vastanud vaid neli last, lisaks on seitse last vastanud eitava konstruktsiooniga. Laste vanuse kasvades tulevikutingimuste õigete vastuste hulk küll suureneb, kuid jääb 6-aastaste laste puhul ikkagi ainult 40% lastest. Joonised 1–3 annavad ülevaate õigete vastuste hulga muutumisest lastel vanuses 4–7 eluaastat.

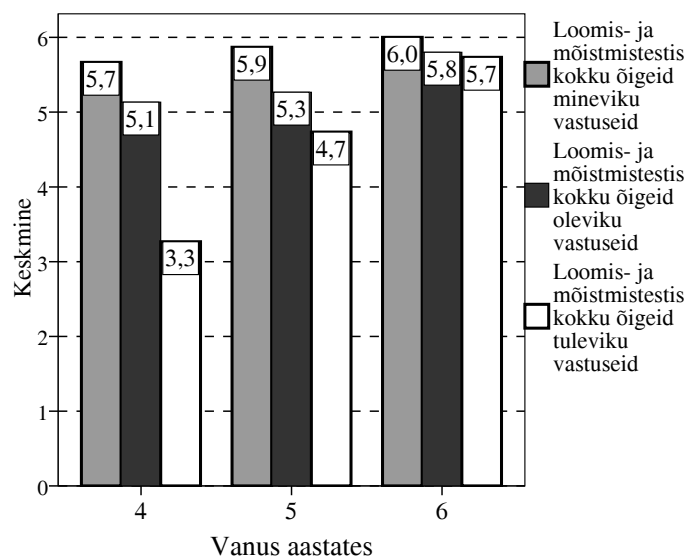

Joonis 1. Keskmine õigete vastuste arv A-katses vanusegrupiti

Joonis 2. Keskmine õigete vastuste arv A1-katses vanusegrupiti

Joonis 3. Keskmise õigete vastuste arv A2-katses vanusegrupiti

Saadud katsetulemuste põhjal võib üldiselt väita, et grammatiline olevik ja minevik on eesti lastel 6. eluaastaks omandatud, tuleviku tähenduse omandatus ei ole aga kindel. Lapsi, kes A-katse tulevikusituatsioonis kasutasid kas *hakkama*-konstruktsiooni või olevikuvormi koos ajasõnaga, oli 40%. Kui neile lisada tinglikult need lapsed, kes kasutasid tulevikusituatsioonile viitamiseks ka lihtsalt olevikuvormi, mis võiks olla põhimõtteliselt aktsepteeritav, tõuseks õigesti vastanute hulk üle 60%. Samas ei anna pelgalt olevikuvormi kasutused siiski alust otsustada, kas laps ikkagi viitab tulevikule või hoopis olevikule.

Aja vormistamise leksikaalsed vahendid on eesti lastel 6. eluaastaks omandatud nii minevikus kui ka olevikus. Ajasõnade *enne* ja *juba* esinemine katsete mineviku tingimuse osas näitab, et 4-aastaste laste jaoks on selgepiirilise tähendusega ajasõna *enne* paremini tajutav kui ähmasema tähendusega ajasõna *juba*, kuid 5- ja 6-aastased on omandanud mõlema ajasõna tähenduse ja oskavad neid vastavusse viia verbi minevikuvormiga. Ajasõnade *jälle* ja *praegu* võrdlus oleviku tingimuses näitab, et *praegu* tähendus on lastel omandatud juba 4-aastaselt ja seda osatakse kasutada koos verbi olevikuvormiga. Kuna A-katse ja A1-katse tulemused oleviku tingimuses sarnanesid, siis ei saa midagi väita ajasõna *jälle* tähenduse mõistmise kohta, kuid võib oletada, et selle sõna esinemine ei aita lastel olulisel määral mõista ja kasutada verbi olevikuvormi. Tuleviku tingimuses kasutavad ja mõistavad lapsed ajasõnu *pärast* ja *veel* õigesti alates 5. eluaastast, olles omandanud ka tuleviku väljendamise nende sõnade abil. Kolme loomistesti võrdlus näitab, et lapsed kasutavad tuleviku väljendamisel eitavat konstruktsiooni enim just ajasõna *veel* sisaldavas A1-katses, mida võib selgitada sellega, et tegemist on eesti keeles eitustundliku sõnaga.⁶

Kõige enam oli kolmest katsevariandist õigeid vastuseid A2-katses, mis annab aluse arvata, et ajasõnad *enne*, *praegu* ja *pärast* on laste jaoks kõige selgemad ja nende vastavusse seadmine ajavormiga on omandatud juba 4-aastastel lastel. Kõige vähem oli õigeid vastuseid ilma ajasõnadeta katses, mille põhjal võib järeldada, et grammatiline ajavorm ilma leksikaalse ajainfota on laste jaoks kõige raskem.

⁶ Eitustundlike üksusi eesti keeles on uurinud Leho Paldre (1998), ta on analüüsinud ka sõna *veel* eituslembust.

4.2. Ajakategooria omandamise erisused laste soost lähtuvalt

Katsealuste laste hulk võimaldab teha mõningaid järeldusi ka selle kohta, kuivõrd ja kas üldse sõltub ajakategooria omandamine lapse soost.

Kõigi kolme katsevariandi puhul on ilmne, et poiste ja tüdrukute õigete vastuste hulk ei ole üheski ajatingimuses oluliselt erinev ning jääb üldiselt kuuendiku ehk ühe vastuse piiridesse (kokku oli ühes katses ühes ajatingimuses kuus testüksust). Nelja-aastaste laste hulgas oli tüdrukutel kõigis ajatingimustes pisut enam õigeid vastuseid (kõige suurem erinevus oli ainult 0,8 vastust mineviku A2-katses).

Seejärel torkab silma, et viieaastaselt on nii mineviku kui ka oleviku tingimustes tüdrukute õigete vastuste arv poiste omast väiksem. Tuleviku tingimuses jääb tüdrukute vastuste hulk poiste omast küll A1-katses suuremaks, kuid A- ja A2-katses väiksemaks ning erinevused ei ületa samuti ühe vastuse piiri. Kuueaastaselt on A-katses kõige suurem vahe tuleviku tingimuses (tüdrukutel keskmiselt 3,8 õiget vastust ja poistel 2,7), minevikus on kuueaastaste poiste ja tüdrukute vahe väga väike (kõige suurem A-katses, keskmiselt 0,4 vastust) ning sama võib väita ka oleviku kohta (kõige suurem 0,8 vastust oleviku A1-katses).

Eelneva põhjal võibki väita, et katsetulemused muutuvad pigem laste vanusest, mitte niivõrd soost sõltuvalt, ning tulemused ei anna ühegi aja puhul alust oletada, et ajakategooria omandataks sooti eri vanuses või eri aegade lõikes erinevalt.

4.3. Ajavaliku vead ehk ajanihked

Laste tehtud vigu võib tinglikult nimetada ajaniheteks. Ajanihke all on siinses kirjutises mõistatud mingi ajavormi ekslikku kasutust, vastust, kus laps kasutab näiteks olevikuvormi minevikku nõudvas kontekstis või osutas mõistmistestis vale ajatingimuse kohta käivale maamärgile. Järgnevalt on ajanihkeid analüüsitud mõistmis- ja loomistestis eraldi, see annab võimaluse teha kindlaks, kas näiteks aspektikatses (vt Argus 2009) märgatud erinevus ühe ja sama struktuuri loomise ja mõistmise omandamises võib olla tunnuslik ka ajakategooria omandamise katsele. Seejärel on ajanihkeid analüüsitud aegade kaupa, et näha, kas aja omandamise puhul võib rääkida esialgsest nn tuumsest oleviku ajasüsteemist, mis tähendab, et lapsed paigutavad ka mineviku- ja tulevikusündmused esialgu olevikku, või pigem ühest, aga ebakindlast ehk liigendamata ajasüsteemist, kus laste valedel vastuste hulgas on nihkumisi ka minevikku ja tulevikku.

Üldiselt näitasid katsete tulemused, et laste vanuse kasvades vale aja kasutamine väheneb, enim eksivad 4-aastased ja kõige vähem 6-aastased, 5-aastaste tulemustes on näha kõikuvusi nii sooti kui ka katsevarianditi – tulemused on mõnes katsevariandis isegi halvemad kui 4-aastastel, kuid üldjoontes siiski eksimuste arv väheneb. Tabel 4 näitab, kui palju kõikidest valedest vastustest (kõigi kolme katse loomis- ja mõistmistestid) kaldub minevikku, kui palju olevikku ja kui palju tulevikku. Võrreldes ajanihete hulka eri katsevariantides, ilmneb, et A-katse ehk ajasõnadeta katse on kõige suuremate nihkumiste, s.t eksimuste arvuga.

Tabel 4. Valede vastuste hulk eri aegadesse nihkumiste kaupa

	A1-katse	A2-katse	A-katse
Nihkeid minevikku	81	43	73
Nihkeid olevikku	57	28	139
Nihkeid tulevikku	2	0	1
Nihkeid kokku	140	71	213

Ajanihe **minevikku** tähendab siinses katses seda, et laps on esitanud oleviku või tuleviku kontekstis minevikuvormis vastuse. A-katse ja A1-katse mõistmistestides on kolmandik lastest valinud tuleviku või oleviku asemel mineviku, kusjuures minevikku nihkutakse rohkem oleviku tingimuses ning vanuserühmade võrdluse põhjal saab väita, et eriti just 4-aastased lapsed valivad mõistmistestis olevikus toimuvale tegevusele osutamise asemel hoopis minevikus toimunud tegevuse. Tulenevalt sellest, et A2-katse mõistmistestis oli õigete vastuste hulk võrreldes teiste katsetega märgatavalt suurem, on selles ka ajanihete arv väiksem. Võib öelda, et A2-katses minevikku nihkumist peaaegu ei esine. Loomistestide tulemuste põhjal saab täheldada, et mineviku ülekasutus on A-katses ja A1-katses esinenud pooltel lastest ja mõnevõrra vähem ehk kolmandikul lastest A2-katses. Tavaliselt on lapsed minevikuvormi kasutanud oleviku tingimuses (nt katses eeldatud vastuse *kloun põlvitab* asemel vastas laps hoopiski: *kloun põlvitas*). A1-katse vastustes esineb minevikku kaldumist kõige enam ja selle poolest erinevad need tulemused mõistmistesti omadest. Selline mineviku ülekasutus ja ajasõna *jälle* vastavusse seadmine oleviku ajaga võib tuleneda ajasõna *jälle* tähendusest ja selle sobimisest mitme aja tingimusesse (nt *jälle põlvitas*, *jälle põlvitab*, *jälle hakkab põlvitama*). Lisaks võib minevikku kaldumist seostada katse üldise olemusega: tegelik aeg ja katse aeg on omavahel paratamatult pisut nihkes ning arvutiekraanil toimuv tegevus on kõnehetkeks muutunud minevikuliseks.

Ajanihe **olevikku** tähendab, et laps on vastanud mineviku või tuleviku kontekstis olevikuvormiga. A-katse mõistmistestis on mineviku ja tuleviku aja kontekstis olevikuvormi eelistanud pooled lapsed, A1-katses kolmandik lastest ja A2-katses veel vähem ehk viiendik lastest. Olevikuvormi valiku põhjuseks võib olla ka see, et oleviku aega peegeldav maamärk paigutus katse videoklipis ekraani keskosas ja kahtluse korral võis laps just keskse paigutuse pärast seda eelistada. Loomistestis esineb oleviku ülekasutust ehk olevikuvormis verbiga vastamist A-katses pooltel lastest. Selline ajanihe on suures osas ootuspärane, mitteootuspärased olevikuvormis vastused esinevad enamasti tuleviku tingimuses ja võib oletada, et lapsed ei ole selles vanuses leksikaalseid tuleviku väljendamise vahendeid veel päriselt omandanud. Kõige rohkem eksimusi esineb 4-aastaste hulgas, mis annab alust oletada, et leksikaalsed tuleviku väljendamise vahendid omandatakse hiljem, s.t viienda eluaasta paiku. A1-katse ja A2-katse loomistestis oleviku ülekasutust peaaegu ei esine, seega on olevikukesksus omane pigem ajasõnadeta katsele ning katseis kasutatud ajasõnad konkretiseerivad aja, sunnivad valima deiktilisest nullpunktist erineva (markeeritud) aja.

Ajanihe **tulevikku** tähendab, et laps on vastanud oleviku või mineviku kontekstis tulevikuvormiga, kuid siinse kirjutise aluseks olevad katsetulemused ei anna alust väita, et eesti lapsed tulevikku kalduksid. Et tulevik ei ole eesti lastel selles vanuses veel omandatud, on ka ootuspärane, et lapsed ei kipu oleviku ja mineviku kontekstis tulevikuvorme kasutama.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et mõistmistestis kaldutakse kõige sagedamini olevikku ja et olevikukesksus on iseloomulik nooremale vanusegrupile ning hakkab 5–6-aastaselt taanduma.

Loomistesti ajanihete tulemuste põhjal saab väita, et erinevalt mõistmistestist kaldutakse siin pigem minevikku. Teisisõnu: sündmuste kohta käivate ajavorimide ja ajasõnade mõistmisel paigutatakse sündmus sagedamini olevikku, kuid ise mingit sündmust kirjeldades kasutatakse sagedamini minevikku. Mineviku eelistamine võib osalt olla tingitud ka katsesituatsioonist – võimalik, et laps tajub, et selleks ajaks, kui ta vastuse valmis saab, ongi ekraanil toimunud tegevus jäänud minevikku. Eri ajasõnade katsete tulemused näitavad, et ajasõnade semantika ise ei tingi nihkumist mingi kindla aja suunas.

Ootuspäraseks võib lugeda tulemuse, et tulevikuvormide ülekasutust nii loomiskui ka mõistmistestis peaaegu ei esine. Võib arvata, et lapsed eelistavad kahtluse korral siiski tuttavamaid aja väljendamise vahendeid, milleks on mineviku- ja olevikuvormid. Juba õigete vastuste analüüsist ilmnes aegade omandamise võrdlusel, et tulevikku nõudvates üksustes on lapsed ebakindlamad ja teevad rohkem vigu. Vaadates lähemalt A-katse loomistestis tulevikuüksuste valesid vastuseid, võib väita, et peale olevikuvormis vastuste, mille puhul pole võimalik kindlaks teha, kas laps pidas silmas tulevikku või mitte, on sageduselt järgmiseks vastusevariandiks eitav konstruktsioon, enamasti täisminevikuvorm, nt *laua juures kuningas ei ole veel köhinud* või *ei ole veel tantsinud*, kusjuures nelja-aastaste laste hulgas on neid, kes eitavaid konstruktsioone kasutavad, vähem kui kuueaastaste hulgas. See annab alust oletada, et vanuse kasvades mitte ainult ei arene välja opositsioon oleviku ja mineviku vahel, vaid et hakatakse ka mitteminevikku liigendama täpsemalt. Näiteks täisminevikuvormi, nagu *ei ole veel tantsinud*, tulevikuline kasutus on ka üsna loomulik, sest täismineviku puhul saabki vaatepunkt olla ka tulevikus. Eitavate konstruktsioonide suur hulk (kolme katse tulemustes kokku 54 korral 405 võimalikust tulevikuüksuse vastusest) näitab, et kui sündmus on juba kuskil aset leidnud, siis mõtestatakse ka tulevikku pigem mineviku kaudu: *kuskil tegi midagi, kuskil ei ole veel teinud*.

Hakkama-tulevikku leidub laste vastuste hulgas poole vähem kui eitavaid konstruktsioone. *Hakkama*-tuleviku vähene kasutus võib mingil määral olla tingitud ka katsesituatsioonist: videoklipis toimuv tegevus ju tegelikult ei alga järgmise maamärgi juures, sest tegelane on seda tegevust teiste maamärkide juures juba varem teinud. Seega ilmneb, et *hakkama*-verbi tegevuse alguse tähendus on laste jaoks tulevikutähenduse kõrval täiesti aktuaalne.

Ajanihet mineviku suunas mõistmistestides küll leidub, kuid üldjuhul eksivad lapsed selles suunas väga vähe. Rõhutada tuleb aga loomis- ja mõistmistesti erinevust: kõigi katsete loomistestides esineb peaaegu pooltel lastel minevikuvormide ülekasutust, kusjuures enamasti kasutatakse minevikku oleviku asemel. Esmapilgul võiks oletada, et iteratiivsete verbidega (nt *kõhima*, *palli viskama*) testüksustes leidub olevikusituatsioonis minevikku kaldumist rohkem, sest käimasolevat tegevust sooritatakse korduvalt samas kohas ja kuna tegemist ei ole pidevalt ühtlaselt kulgeva tegevusega, vaid üksikute tegevusaktide kordumisega, ongi loomulik, et kord näiteks kõhatanud tegelase tegevuse iseloomustamiseks sobibki kasutada pigem minevikuvormi. Samas ei näita katsete iteratiivsete verbidega testüksuste vastused võrrelduna teiste verbidega (nt *põlvitama*) oleviku situatsiooni testüksuste vastustega sugugi seda, et iteratiivsus tingiks kaldumise minevikku.

Olevikuvormide suunas eksimist esineb mõistmistestides kõigis katsetes peaaegu pooltel lastel. Oleviku kasuks eksimist esineb nii tuleviku- kui ka minevikuaega nõudvates üksustes. Loomistestides leidub aga eri katsevariantide vahel erisusi – A1- ja A2-katses ehk ajasõnadega katsevariantides esineb oleviku ülekasutust vaid mõnel üksikul korral, kuid A-katses on olevikku üle kasutanud umbes pooled vastanutest. Põhjuseks on ilmselgelt eesti keele tuleviku väljendamise vahendite vähesus, olevikuvorm on ka tuleviku ajasõnata üks võimalik tuleviku väljendusvahend.

Seega võib ajanihete analüüsi põhjal väita, et ajasüsteemi omandamisel ei saa alati rääkida esialgsest olevikukesksest tuumikajasüsteemist, vaid pigem eelistatakse eri keelekasutussituatsioonis eri vorme: mõistmisel olevikku ja loomisel minevikku. Selline suundumus võib osutada ühelt poolt sellele, et minevik on sündmustest jutustamisel ehk narratiivses situatsioonis tüüpilisem ning teisalt ka sellele, et lause moodustamine võtab rohkem aega kui mõistmine ning võib oletada, et selleks ajaks, kui laps vastuslause konstrueeritud saab, ongi küsimuse hetkel toimuv tegevus muutunud minevikuliseks ehk juba toimunud tegevuseks.

Samas on nn ühe aja lapsi ehk neid, kes nii mõistmis- kui ka loomistestis vastasid valdavalt ühele kindlale ajale viidates, 135 lapsest 11 ehk 8% – see annab alust oletada, et kuigi üldist nn tuumikajasüsteemi eesti lastel vaadeldud vanuses valdavalt ei esine, on mõnel lapsel siiski just selline tuumikajasüsteem, olgu see siis oleviku- või minevikukeskne, olemas. Põhjalikumad uurimisandmed kolme- ja nelja-aastaste laste ajakategooria omandamise kohta annaksid sellele uurimisküsimusele kindlama vastuse.

4.4. Aja väljendamise vahendite mõistmisest ja loomisest võrdlevalt

Eksperimentaalse meetoodika kasutamisel on täheldatud, et ühe ja sama keelestruktuuri mõistmise ja loomise omandamisel võib olla erinevusi ning mitte alati ei saa väita, et mingi keelestruktuur on mõistetav varem, kui seda luua ehk kasutada osatakse. Näiteks võib mõne keelestruktuuri üks osa olla mõistmistesti tulemustel varem ning loomistesti puhul hiljem omandatud (vt nt aspektilisuse omandamise kohta Argus 2009: 39).

Ajakategooria omandamise siinse katse tulemused on mõistmistesti puhul enamasti paremad kui loomistesti omad. Täpsemalt on kõikide aegade nii grammatilised kui ka leksikaalsed vahendid mõistetavad varem või samas vanuses, kui neid ise luua osatakse.

Kõige suuremad erinevused loomis- ja mõistmistesti vahel on märgatavad ilma ajasõnadeta katses. Eriti suur on erinevus mõistmis- ja loomistesti vahel oleviku testüksustes: mõistmistesti tulemuste järgi on olevik omandatud juba 4-aastastel, kuid loomistestis ajasõnadeta katses alles 6-aastastel, ajasõnadega testis (katsevariandis, milles kasutati oleviku ajasõna *praegu*) 4-aastastel. Kolme katsevariandi võrdlus kinnitab, et ajasõna *jälle* on mõistmistestis selge isegi 4-aastaste jaoks, aga loomistestis ei vii ka veel 6-aastased ajasõna *jälle* tähendust olevikuvormiga vastavusse. Aja väljendamise grammatilised vahendid ehk ajavormid on olevikuaja puhul mõistmistesti tulemuste põhjal omandatud 4-aastaselt, loomistesti tulemuste põhjal alles 6-aastaselt. Seega on lastel ilma leksikaalse ajainfota raske olevikuvormi väljendada, kuigi selle mõistmine probleeme ei valmista. Teisalt võib olevikuvormi

vähem kasutamist loomistestis seletada ka loomistesti enda eripäraga. Nimelt võib olla, et sündmustest jutustades tundub lapsele minevikuvorm kui tüüpiline narratiivis kasutatav vorm loomulikum kui olevik.

Kuigi üldiselt võib siinse katse tulemuste põhjal väita, et erinevalt Krantzi ja Leonardi (2007: 142) tulemustest ei jäta eesti lapsed ajasõna esinemisel lausest verbivormi välja, leidus katsealuste hulgas siiski kolm last, kes käitusid loomistestis samuti nii, et kui olid kuulnud ajasõna, siis ei pidanud nad vajalikuks verbivormi öelda (nt *Kloun taim juures praegu...*, milles olevikuvormis verbi asemel vastati nõustumist väljendav *jah*-iga). Tuleb aga meeles pidada, et Krantz ja Leonard uurisid vaid minevikutingimust koos ajasõnaga ja ilma selleta, siinses katses on aga kasutatud kolme aega ning eri ajasõnad tekitasid selgema ajakontrasti. Võib oletada, et just seetõttu ei jätnud lapsed verbivormi vastusest nii sageli välja.

5. Kokkuvõte

Ajakategooria omandamise eksperimenti võib ülesehituselt lugeda sihipäraseks: vastuseid, kus laps vastas “ei tea” või jättis üldse vastamata, leidus ainult mõni üksik. Seega oli katseülesanne laste jaoks arusaadav ning laste tehtud vigade puhul ei ole tegemist katsesituatsioonist tulenevate eksimustega.

Katse tulemustest nähtub, et aja väljendamise grammatilistest vahenditest on verbi olevikuvormid mõistetavad juba nelja-aastaselt, kuid mineviku ja tuleviku ajavormid alles kuueaastaselt. Oleviku- ja minevikuvormide kasutamine õiges ajalises situatsioonis omandatakse hiljem, kuueaastaselt. Tulevikuvormide kasutamine ei ole aga ka kuueaastaselt veel päris omandatud.

Ka selge opositsioon mineviku ja mittemineviku vahel areneb eesti lastel siinse katse tulemuste põhjal välja alles kuueaastaselt, siis kui lapsed suudavad nii mõistmis- kui ka loomistestis olevikust minevikku eristada. Laste soost lähtuvad erisused ajakategooria omandamises märgatavad ei ole: mõnes katsevariantis on tüdrukutel paremad tulemused kui poistel ja mõnes teises variantis on see vastupidi, kusjuures õigete vastuste hulga erinevus jääb kõikides ajatingimustes ja katsevariantides ebaoluliseks.

Mittemineviku liigendamist olevikuks ja tulevikuks hakkavad lapsed omandama mitte varem kui kuueaastaselt ning siis oskavad nad vastavaid ajavorme küll eristada, kuid nende vormide kasutamine ehk loomine ei ole ka kuuendaks eluaastaks veel omandatud. Tuleviku omandamiskäik ilmneb kasutatud katse tulemuste põhjal kõige selgemalt. Arenguhüpe on kõikides katsevariantides märgatav ja õigete vastuste hulk suureneb stabiilselt. Tuleviku väljendamiseks kasutavad lapsed enamasti olevikuvormi koos ajasõnaga, seejärel eitavaid konstruktsioone, mis näitab veenvalt, et tegelikult alustavad lapsed tuleviku väljendamist pigem mineviku kaudu, viidates tulevikusündmusele kui millelegi, mis ei ole veel aset leidnud. *Hakkama*-konstruktsiooni tunnevad lapsed küll tuleviku väljendamise vahendina ära, kuid ise kuigi sageli ei kasuta, selle sagedus jääb tuntuvalt maha eitavate konstruktsioonide sagedusest.

Üldiselt võib katsetulemuste põhjal väita, et ajasõnad aitavad 4–7-aastastel lastel grammatilist aega tajuda ja kasutada. Ajasõnad *enne*, *praegu* ja *pärast* on laste jaoks küll selgemad kui ajasõnad *juba*, *jälle* ja *veel*, kuid mõlemad sõnakomplektid

on oluline ajainfo grammatiliste ajavormide mõistmisel ja loomisel. Kõige suurem ajasõnadevaheline erinevus seisneb oleviku tingimuses kasutatud komplekssema tähendusega sõna *jälle* ja selgepiirilise tähendusega ajasõna *praegu* mõistmisel ning selle vastavusse seadmisel katses esitatud olevikukeskse situatsiooniga: ajasõna *praegu* on omandatud juba nelja-aastastel lastel, kuid *jälle* kasutamine oleviku aja tingimuses tekitab raskusi isegi veel kuueaastastele. See tulemus kinnitab Slobini (1985) vastenduse printsiipi, mille kohaselt lapsed omandavad ja viivad verbimorfoloogiaga vastavusse kõigepealt need sõnad, millel on hõlpsasti määratav tähendus. Kuna mineviku ja oleviku aeg omandatakse tulevikust varem, siis kehtib see omandamiskäik mingil määral ka ajasõnade puhul: minevikule viitav ajasõna *enne* ja olevikule viitav *praegu* ning nende vastavusse seadmine õige ajavormiga on omandatud juba nelja-aastastel lastel, kuid tulevikule viitav ajasõna *pärast* ning selle vastavusse viimine õige ajavormiga omandatakse alles viieaastaselt. Samas vanuses on lapsed omandanud ajasõna *veel* tähenduse ja oskavad selle abil tulevikku väljendada ning loomistestis antud eitava konstruktsiooniga vastuste põhjal võib väita, et lapsed tajuvad ajasõna *veel* ka eitustundlikuna ning tulevikku väljendatakse implitsiitselt.

Viidatud kirjandus

- Argus, Reili 2007. Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse omandamisest. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 52 (2006), 7–32.
- Argus, Reili 2008. Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid, 19. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Argus, Reili 2009. Psühholingvistiline katse eesti keele objekti käändevahelduse omandamise uurimise meetodina. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 54 (2008), 22–43.
- Dietrich, Reiner; Klein, Wolfgang; Noyau, Collette 1995. The Acquisition of Temporality in a Second Language. Studies in Bilingualism, 7. Amsterdam: John Benjamins.
- EKG II = Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1993. Eesti keele grammatika. II. Süntaks. Lisa: Kiri. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Krantz, Laurie R.; Leonard, Laurence B. 2007. The effect of temporal adverbials on past tense production by children with specific language impairment. – Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 50 (1), 137–148. doi:10.1044/1092-4388(2007/012)
- Metslang, Helle 1994. Eesti ja soome – futuurumita keeled? – Keel ja Kirjandus, 9, 534–547.
- Paldre, Leho 1998. Eitustundlikud üksused eesti keeles. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Parm, Sirli 2007. Partiklite *veel*, *juba*, *alles*, *jälle* tähendused eesti kirjakeeles. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetoolis.
- Slobin, Dan Isaac 1985. Crosslinguistic evidence for language making capacity. – D. I. Slobin (Ed.). The Crosslinguistic Study of Language Acquisition, Vol. 2. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1157–1249.
- Valian, Virginia 2006. Young children's understanding of present and past tense. – Language Learning and Development, 2 (4), 251–276. doi:10.1207/s15473341lido204_2
- van der Feest, Suzanne; van Hout, Angeliek 2002. Tense comprehension in child Dutch. – Proceedings of the 26th Boston University Conference on Language Development. Massachusetts: Cascadilla Press, 734–745.
- Wagner, Laura 2001. Aspectual influences on early tense comprehension. – Journal of Child Language, 28, 661–681. doi:10.1017/S0305000901004792

- Weist, Richard 2002. Temporal and spatial concepts in child language: Conventional and configurational. – *Journal of Psycholinguistic Research*, 31 (3), 195–210. doi:10.1017/S0305000901004792
- Weist, Richard; Wysocka, Hanna; Lyytinen, Paula 1991. A cross-linguistic perspective on the development of temporal systems. – *Journal of Child Language*, 18, 67–92. doi:10.1017/S0305000900013301
- Vider, Kadri 1995. 2–3-aastaste laste sõnavara. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Vihman, Marilyn May; Vija, Maigi 2006. The acquisition of verbal inflection in Estonian. – N. Gagarina, I. Gülzow (Eds.). *The Acquisition of Verbs and their Grammar: The Effect of Particular Languages. Studies in Theoretical Psycholinguistics*, 33. Dordrecht: Springer, 269–295.

Reili Arguse (Tallinna Ülikool) uurimisvaldkonnaks on esimese keele omandamine, huvikeskmes on siiani olnud muitemorfoloogia omandamisega seonduv.
Reili.Argus@tlu.ee

Sirli Parm (Tartu Ülikool) uurimisvaldkonnad on lapse keeleline areng, leksikaalne semantika.
sirli.parm@ut.ee

THE ACQUISITION OF TENSE AND TIME ADVERBS IN ESTONIAN

Reili Argus, Sirli Parm

Tallinn University, University of Tartu

The article discusses the acquisition of the category of time by 135 normally developed Estonian children between 4 and 7 years of age. The discussion is based on a psycholinguistic experiment that focused on tense forms and time adverbs. The experiment consisted of three tests designed to show at what age Estonian children develop a clear distinction between the past and non-past, whether the use of time adverbs helps the children to understand the grammatical tense used, and which time adverbs the children find easier to understand.

The results of the experiment show that of the means of grammatical tense marking, the present tense forms are already understood by the four-year-olds while the past and future forms only by the six-year-olds. The situationally correct use of the present and the past tense forms is only acquired at the age of six and that of the future tense forms even later.

The results of the experiment suggest that the Estonian children develop a clear distinction between past and non-past and are only at the age of six able to distinguish between them in comprehension and production tests. There are no significant gender differences in the acquisition of time: in some tests the girls did better than the boys and in the other tests the boys performed better, with insignificant differences in the number of correct answers in all the tenses and test variants.

Estonian children only appear to acquire the division of non-past into present and future at the age of six, when the number of instances of the situationally correct use starts steadily growing. The initial leap and the ensuing increase in correct use were most clearly shown with respect to the acquisition of the future tense. To express the future, the children most frequently used the present tense form with time adverbs. The next most frequent were the negative constructions, which seems to suggest that the children begin to express the future by way of the past—by referring to future events as another form of non-present time. Children also recognise the *hakkama* future but seldom use it themselves.

The results of the experiment suggest that time adverbs help 4–7 year old children to perceive and use tense. Children find the time adverbs *enne* ‘before’, *praegu* ‘now’ and *pärast* ‘after’ easier to understand than those of *juba* ‘already’, *jälle* ‘again’ and *veel* ‘still, yet’.

Keywords: language acquisition, tense, temporal words, Estonian